

Ing. Josef Janoušek, CSc.

Potenciál obranného výzkumu v letech 1993 - 1997

Pět let samostatné existence České republiky je rovněž pět let její armády. Je to rovněž pět let obranného výzkumu, a tedy i jeho potenciálu. Při rozdělení Československa bylo zřejmé, že vývoj všech oborů v oblastech, které měly federální působnost, bude procházet obdobím dynamických změn. Do oblastí s federální působností patřila obrana. Chirurgické odstranění části fungujícího organismu politickým skalpelem mělo za následek amputaci, rozdělení, odumření a ztrátu některých oborů a jejich specifických částí, ale na druhé straně transplantaci těch, které byly funkčně nezbytné, vznik novotvarů, které by vznikly i za federace a takových, které reagovaly na skutečně změny v organismu.

Zárok do obranného výzkumu však nebyl vyvolán jen rozdělením republiky. Porevoluční vývoj spojený s přechodem společnosti do nových politických, ale zejména hospodářských poměrů, představoval hlavní tlak na dosažení změn, které by měly korespondovat s transformací Armády České republiky a s přípravou ke slučitelnosti s vojenskými strukturami NATO. Snižování nákladnosti státního sektoru, jeho zeštíhlování, postupná privatizace, prosazení nových zákonných pravidel pro státní podporu výzkumu a vývoje, to vše dosud ovlivňuje vytváření nových vztahů a vazeb ve změněném potenciálu obranného výzkumu.

Potenciál obranného výzkumu existuje. Jeho stav podle někoho je, podle jiného není, ideální. Příspěvek zpřesňuje výklad pojmu „potenciál obranného výzkumu“ a uvádí základní informace o jeho vývoji v letech 1993 - 1997.

1. Potenciál obranného výzkumu v obecné rovině

Obranný výzkum považujeme za souhrn vědeckých, výzkumných a tvůrčích činností včetně jejich řízení a zabezpečení, které jsou uskutečňovány k rozšiřování znalostí o všech souvislostech vojenské bezpečnosti a obrany. Ve vyspělých demokratických státech byly v uplynulých desetiletích přijímány různé praktické definice, které s využitím pojmů filozofie, práva, politiky, ekonomie, řízení a vojenství umožnily přesně označit, co je z hlediska vrcholového řízení podstatné.

Obranným výzkumem je v tomto pojetí označován institucionální, organizovaný, řízený a financovaný státní systém, který vytváří podmínky pro tvorbu, rozvoj a využití nových poznatků ve prospěch oblasti obrany.

Každý státní systém je organizován a řízen: ústavou, zákony a právními předpisy, státními a zákonodárnými orgány, ministerstvy, vládními a institucionálními orgány, v oblasti vědy a obranného výzkumu navíc vrcholovými vědeckými orgány, vědeckými komunitami, mezinárodními vědeckými organizacemi, univerzitami, vysokými školami a případnými dalšími orgány na různých úrovních.

V podmínkách České republiky je obranný výzkum integrální součástí státního systému výzkumu a vývoje. Jeho část vyplývá ze zákona České národní rady č. 300/1992, ve znění změn a doplnění provedených zákonem č. 1/1995 Sb., o státní podpoře výzkumu a vývoje. Další části jsou uvedeny v zákonných aktech o Akademii věd České republiky, o vysokých školách a dalších pracovištích, orgánech, vztazích a metodách činnosti. V tomto smyslu je ústředním orgánem státního systému Rada vlády České republiky pro výzkum a vývoj, která je pověřena centrálním výkonem státní správy. Za dobu samostatné existence České republiky byly přijaty Zásady vlády pro oblast výzkumu a vývoje, usnesením vlády ze dne 25. května 1994 č. 282 a ze dne 23. dubna 1997 č. 247, které předchozí zásady nahradily. V nich je poprvé v oficiálním vládním dokumentu (v části popisující zaměření státní podpory cíleného výzkumu a vývoje) použit pojem „obránný výzkum“: „V obranném výzkumu a vývoji bude vláda podporovat programy, které budou navazovat na celkovou koncepci zabezpečení obranyschopnosti České republiky a vytvářet podmínky pro vstup České republiky do NATO a Evropské unie.“

Potenciál obranného výzkumu reprezentuje souhrn schopností (jednotlivců, kolektivů, institucí, rezortu, státu) k zajištění činností v obranném výzkumu (od rozpoznání problémů, potřeb a možností, přes jejich řešení vědeckými a výzkumnými metodami, po zavádění a šíření vědeckých poznatků, včetně jejich organizování, řízení a zabezpečení). Současně označuje míru schopnosti získávat a využívat nové vědecké poznatky (vlastní i převzaté) v procesech vědy, výzkumu, experimentálního i předvýrobního vývoje, výroby nebo implementace technologií a jejich užití. Zahnuje rovněž míru schopnosti organizovat přípravu kvalifikovaného vědeckého, výzkumného a experimentálně vývojového personálu. Jeho součástí je infrastruktura obranného výzkumu, zahrnující zejména vědeckoinformační činnost s dostupnými fondy poznatků, metodami přístupu k nim a skutečnou dovedností je využívat.

Potenciál obranného výzkumu je tedy jeho neoddělitelnou součástí, bez níž by nemělo smysl o obranném výzkumu hovořit. Základním elementem potenciálu je tvůrčí pracovník, z hlediska právního řádu - fyzická osoba. Potenciál vytvářejí schopnosti fyzických osob řídit, studovat, zkoumat, tvořit a prezentovat vědecké poznatky.

Podle převažujícího charakteru pracovní aktivity může být osobou: a) tvořící; b) řídicí; c) zabezpečující; d) užívající vědecké poznání (jedna osoba v různých proporcích může plnit všechny tyto aktivity). Stát se podílí na financování potenciálu zpravidla v úplném rozsahu. Výjimku tvoří například individuální literární činnost, příprava přihlášky pro získání projektu nebo grantu.

Právnícké osoby v obranném výzkumu jsou buď instituce, orgány nebo pracovní struktury jako sdružení fyzických a právníckých osob, nebo to mohou být účelová sdružení majetku (nadace, fondy). Instituce jsou pracoviště obranného výzkumu, jejichž zakladatelem je ministerstvo obrany a jsou určeny pro výzkumnou činnost (např. vojenské technické ústavy), nebo jejich část je schopna zajistit výzkumnou činnost (např. Ústav leteckého zdravotnictví), vojenské vysoké školy, speciální části organizačních struktur (např. oddělení výzkumu odboru personálního marketingu hlavního personálního úřadu MO). Pracoviště, jejichž zakladatelem není ministerstvo obrany, se podílejí na základě smluvních vztahů na řešení projektů nebo jejich dílčích částí. V podstatě jsou tyto organizace součástí státního sektoru (např. ústavy Akademie věd České republiky, civilní vysoké školy, další rozpočtové a příspěvkové organizace zřízené jinými rezorty) nebo

samostatnými hospodářskými subjekty (akciové společnosti, soukromé firmy, soukromé školy s odpovídající působností a odpovědností). Orgány jsou podle způsobu vzniku právní způsobilosti statutární a samosprávné. Statutární orgány jsou vytvářeny jako prvky organizační struktury s vyčleněnými tabulkovými místy nebo jako násobné struktury. Fyzické osoby jsou do nich ustanovovány na základě právních aktů kompetentních statutárních zakladatelů.

Podle rozhodujícího obsahu činnosti jsou statutární orgány:

- a) řídicí (ve struktuře ministerstva obrany, na pracovištích),
- b) poradní (Rada rezortu ministerstva obrany pro obranný výzkum, vědecké rady vysokých škol a pracovišť, oponentské rady projektů, programů atp.),
- c) výkonné (agentury, orgány činné v zabezpečení výzkumné činnosti, komise pro obhajoby doktorských a disertačních prací ap.).

Samosprávné orgány by měly vznikat ve vědních oborech a skupinách věd volbou nej kvalifikovanějších představitelů. Úkolem těchto orgánů je péče o odbornou úroveň, o růst kvalifikace odborníků a systematický rozvoj oborů. Měly by vycházet z potřeb a na základě iniciativy představitelů vědecké komunity (v oblasti věd o vojenství zatím nevznikly). Pracovní struktury jsou taková sdružení fyzických nebo právnických osob, která jsou spojena se specifikovanými činnostmi a jejich úhradami, při zachování jejich původní právní subjektivity. Jde o programy, projekty případně účelové výzkumy, které jsou uskutečňovány ve spolupráci několika institucí, ale i orgánů. Fyzické osoby se na nich podílejí i mimo rámec pracovněprávních vztahů a jiných smluvních závazků.

2. Potenciál obranného výzkumu z pohledu rezortu obrany

Na základě zkušeností zejména ze států NATO byly vypracovány v letech 1990 - 1992 dílčí studie, které upřesňovaly úvahy o nezbytnosti vlastního potenciálu a jejich pojetí v době uskutečňování systémových změn. Institucionální část byla označována jako výzkumná a vývojová základna armády (VVZ). Historicky vznikala v různých státech světa od poloviny minulého století jako reakce na jejich potřeby v průběhu válečných činností. Váže se tedy i ke vzniku prvních ministerstev války a generálních štábů. VVZ napomáhala využívat dostupné technické prostředky a technologie k dosažení vyšší účinnosti bojových činností armády.

Dosahování kvalitních vojenských schopností státu se přesunulo do mírových období přípravy stále složitějších vojenských technologií i zbraňových systémů. Z původně válečného určení VVZ se vyvinula trvalá mírová aktivita ve prospěch poznání zákonů a zákonitostí vojenských činností a ke komplexnímu zajištění potřeb bezpečnosti a obrany. Současně s omezenými možnostmi státu na uspokojování potřeb ozbrojených sil (zejména u malých států) jsou instituce VVZ určeny k činnostem ve prospěch racionálního rozhodování o nákupech na trhu, pro vytvoření zázemí schopného kupujícího a vynikajícího uživatele. Současně působí na poli vytváření kvalifikovaných zadání, stanovení technicko-taktických požadavků a zadání pro výzbroj, techniku a technologie. Neodmyslitelná je funkce přejímky dodávek, standardizace, katalogizace a implementace technologií. Taková současná armáda, která nemá vlastní VVZ, nepůsobí hodnověrným dojmem. Složitost poznání a znalostí, která provází implementaci možných variant prostředků a technologií, vylučuje možnost vše nakoupit. Kvalifikace pracovníků, kteří

jsou schopni napomoci akvizici a deciznímu rozhodování, je na úrovni vědecké a zařazuje se do potenciálu obranného výzkumu.

Potenciál obranného výzkumu může být z pohledu rezortu obrany: 1. vnitrorezortní; 2. mimorezortní. Podle financování: a) z rozpočtu MO; b) z jiných částí státního rozpočtu; c) mimo státní rozpočet (např. průmyslem); d) jiným způsobem (např. nadacemi nebo zahraničními granty). Z hlediska ovlivňování obsahu výzkumu z pozice rezortu MO: a) sledovaný a ovlivňovaný; b) evidovaný a neovlivňovaný; c) neevidovaný a neovlivňovaný (neřízený, živelný).

Uvedeným výčtem některých pohledů na klasifikaci potenciálu obranného výzkumu byla evokována zejména základní myšlenka: uskutečnění retrospektivy vývoje institucí (nebo dokonce jejich počtu) není reprezentativní charakteristikou potenciálu. Představuje jen kvantitativní vyjádření institucionálních podmínek, ve kterých se v určité historicky vymezené době potenciál uplatňoval. Teoreticky je takový ukazatel vhodný pro ideální a neomylně fungující stabilizované společenské a nebo rezortní podmínky. Není však vhodný pro dokumentování dynamického období systémových transformací struktur státního systému.

Současně je vhodné upřesnit, že statutární poslání naprosté většiny vnitrorezortních institucí, jež se podílí na obranném výzkumu, je orientováno na činnosti: vzdělávací, technického i technologického vývoje a projektování, expertizní, zkušebnícké, standardizační, praktického lékařství a farmacie, geodetické a kartografické, služeb výpočetní a komunikační techniky, muzejní apod. Hodnocení, které by se omezilo jen na instituce takového potenciálu, by mohlo vytvořit výrazně zkreslené představy o jeho skutečných hodnotách.

Poněkud lépe by vnitrorezortní potenciál vyjádřil přehled o fyzických osobách v jednotlivých strukturálních prvcích. Řada vědecky kvalifikovaných pracovníků zastává různé řídicí i výkonné funkce mimo struktur oblasti obranného výzkumu a představují využitelnou složku potenciálu.

Na druhé straně jak mezi těmito pracovníky, tak uvnitř oblasti obranného výzkumu jsou osoby, které se „vezou“ a nepředstavují již použitelný potenciál. To se právě v letech 1993 - 1997 projevilo. Systém vědecké evaluace (hodnocení) jednotlivců, který však v současné době není v České republice ani v rezortu obrany dostatečně funkční, by mohl napomoci k částečnému zmapování stavu obranného potenciálu. Měly by ho provádět orgány vědecké komunity v pravidelných cyklech. Podklady jsou u jednotlivců, centrálně není hodnocení organizováno ani sledováno.

Evaluace vědních oborů a disciplín je nestejněměrně sledována v závislosti na iniciativě jednotlivých oborových rad (např. ve zdravotnické službě AČR), komisí pro obhajobu disertačních a doktorských prací na jednotlivých vysokých školách a dalších orgánů. Jejich aktivita byla využita zejména v průběhu státního akreditačního řízení jednotlivých fakult vojenských vysokých škol. Evaluace pracovišť nebyla centrálně z úrovně rezortu obrany organizována. Základním ukazatelem hodnocení je jejich podíl na řešení projektů obranného výzkumu.

Tato hodnocení mají charakter evaluace post factum (po provedení, ukončení výzkumu, aktivitě) jsou tedy dlouhodobá a mají procedury, které hodnotí dosaženou kvalitu i kvantitu nového nebo aplikovaného poznání na základě vyjádření stanovisek nezávislých expertů, kteří mohou být i ze zahraničí.

3. Vývoj institucí obranného výzkumu

Na řešení projektů obranného výzkumu se v letech 1993 - 1997 podílely instituce rezortu ministerstva obrany a mimorezortní instituce z České republiky. Porovnání jejich vzájemného poměru je možné pouze na úrovni účelových prostředků, kterými byly dotovány jejich výzkumy. Vzhledem k tomu, že i tyto prostředky byly používány až od roku 1994, a to ještě u některých projektů byly uvolňovány ministerstvem hospodářství, není takové hodnocení objektivní.

Institucionální prostředky do obranného výzkumu nebyly samostatně sledovány a vzhledem k víceúčelovému určení pracovišť rezortu obrany by bylo možné jen fiktivně stanovit hranice užití těchto prostředků pro obranný výzkum.

V roce 1993 se hlavní činnost soustředila na realizaci protokolu o rozdělení československé armády. Na území Slovenska například zůstala Vojenská vysoká letecká škola v Košicích, Vojenská vysoká technická škola v Liptovském Mikuláši (obory PVO), Vysoká vojenská pedagogická škola v Bratislavě (obory sociální, psychologické, pedagogické), Vojenská fakulta vysoké školy dopravy a spojů v Žilině (obory týlových služeb, finanční, stavební). Část Výzkumného elektronického ústavu VÚ 060 v Liptovském Mikuláši, zkušební prostor VÚ 010 Záhorie, Vojenský veterinární doškolovací a vzdělávací ústav v Košicích. Na druhé straně byly předávány výsledky výzkumu a informační fondy těch institucí, které zůstaly na území České republiky.

Významné bylo řešení personálních otázek, které se promítlo do vzniku děr v pokrytí některých vědních oborů a disciplín, při současném odchodu starších pracovníků mimo rezort obrany. Mnohé projekty a vědecké úkoly byly přerušeny a ukončeny. Charakteristika nových projektů: nedostatečné zadání, potřeba okamžitých výsledků, zejména pro potřeby decizní sféry, nejistota v uplatnění návrhů nových vojenských technologií a v potřebách řešení.

Od roku 1. dubna 1994 přešla část VVZ (vojenské technické ústavy) z rozpočtového na příspěvkový typ organizace a do roku 1996 jim byl příspěvek výrazně snížen, takže v roce 1997 jsou k obrannému výzkumu vázány pouze smluvními vztahy, stejně jako mimorezortní pracoviště. Tomu odpovídá i změna chování pracovišť, které odpovídá tržnímu prostředí.

V rezortu obrany byly v hodnoceném období následující instituce využitelné pro obranný výzkum: vojenské vysoké školy, pracoviště VVZ (výzkumné ústavy, výzkumná a zkušební střediska), pracoviště smíšeného charakteru (např. nemocnice, Vývojové a technologické centrum informatizace AČR, Vojenský zeměpisný ústav).

a) vojenské vysoké školy

- * Vojenská akademie v Brně,
- * Vysoká vojenská škola pozemního vojska, Vyškov,
- * Vojenská lékařská akademie Jana Evangelisty Purkyně, Hradec Králové.

Všechny vojenské vysoké školy jsou rozpočtovými organizacemi, podílejí se na významné části řešených projektů. Jejich potenciál se v průběhu let 1993 - 1997 výrazně změnil. Projevilo se to ve struktuře oborů, ale současně ve struktuře odborníků (odchody do důchodu i mimo služební poměr k rezortu obrany), v rozpadu týmů. Lze sledovat důsledky nestabilní perspektivy ve vojenském školství.

b) pracoviště VVZ

- * Historický ústav AČR, Praha,
- * Vojenský technický ústav 010, nyní Vojenský technický ústav pozemního vojska, Vyškov,
- * Vojenský technický ústav 030, nyní Vojenský technický ústav letectva a PVO, Praha,
- * Vojenský technický ústav 060, nyní Vojenský technický ústav elektroniky, Praha,
- * Vojenský technický ústav 070, nyní Vojenský technický ústav ochrany, Brno,
- * Vojenský technický ústav výzbroje a munice, Slavičín (od 1. 1. 1994 z VÚ 010),
- * Vědecké a servisní pracoviště tělesné výchovy a sportu CASRI, Praha,
- * Institut civilní ochrany České republiky, Lázně Bohdaneč,
- * Institut pro strategická studia, Praha (do 30. 6. 1993),
- * Institut pro výzkum operačního umění, Praha (od 1. 10. 1993 do 31. 12. 1994),
- * Ústav vojenských vědeckých informací (do 31. 12. 1994),
- * Ústav obranných studií, Praha (od 1. 1. 1995 do 31. 12. 1996),
- * Vojenský ústav sociálních výzkumů (do 1. 3. 1994),
- * Centrum pro výzkum stresu a odolnosti člověka, Praha (od 1. 8. 1993 do 1. 3. 1994),
- * Expertní pracoviště IL a PVO AČR, Praha (od 1. 4. 1995 do 31. 12. 1996),
- * Analyticko-informační středisko topografické služby, Praha (do 1995),
- * Vojenské zkušební středisko 120, Brno (do 1995),
- * Vojenské zkušební středisko 130, Vyškov (do 1995),
- * Vojenské zkušební středisko PHM (150), Brno (do 1995),
- * Vojenské zkušební středisko 160, Hostivice (od 1. 1. 1994),
- * Středisko rozvoje zdravotnického materiálu 6. zdravotnické základny).

Pracoviště VVZ dožala významných změn. Řadí se k nim změna z rozpočtových na příspěvkové organizace, vnitřní strukturální transformace, snižování početních stavů a rozdělení oborových kompetencí mezi vojenskými technickými ústavy, výrazné vnější zásahy ze strany zřizovatele, které rušily a zřizovaly pracoviště. Důsledkem je neexistence vhodného pracoviště pro výzkum vojenství a otázek spojených se strategickým rozvojem rezortu obrany. Rozbití řešitelských kolektivů, výrazné oslabení vědeckoinformační infrastruktury, praktické zrušení genofondu některých vědních disciplín, bylo výsledkem chaotického působení, touhy po snížení početních stavů a institucionálních nákladů. V některých oblastech byla problematika potřebné struktury potenciálu obranného výzkumu na nevýznamné pozici.

c) pracoviště smíšeného charakteru

- * Ústav leteckého zdravotnictví, Praha,
- * Ústřední vojenská nemocnice, Praha,
- * Ústřední vojenský zdravotní ústav, Praha,
- * Vojenský zeměpisný ústav, Praha,
- * Vojenský topografický ústav, Dobruška,
- * Vývojové a projektové středisko automatizace velení vojskům, nyní Vývojové a technologické centrum informatizace AČR, Praha,
- * Vývojové a technologické centrum informačního systému logistiky, Praha (od 1997).

V této kategorii se důsledky transformace neprojeví v takovém rozsahu jako u VVZ. Skutečností však zůstává, že se potenciál nerozšířil a jeho využití je výrazně přimknuto ke specifickým potřebám organizací a jejich působnosti.

Potenciál institucí mimo rezort obrany byl v uplynulém období využíván jak z centrální úrovně rezortu, tak zejména nositeli projektů z VVZ a vojenských škol. Centrálně jejich

použitelná kapacita není zmapována. Prakticky je závislá na ekonomických možnostech rezortu obrany a na schopnosti přesně formulovat zadání a požadavek. Tendence k přesunu možných řešení do civilního výzkumného potenciálu se postupně naplňuje. Není však příslušnými odbornými orgány dostatečně vstřebána, protože setrvává představa o nezbytnosti řešení některých problémů uvnitř rezortu obrany tak říkajíc „vlastními silami“.

4. Vývoj statutárních orgánů

Vrcholová správa a řízení oblasti obranného výzkumu byly zajišťovány: do poloviny roku 1994 oddělením vědy odboru vojenského školství a vědy MO v působnosti 1. NMO; v letech 1994 - 1996 v působnosti ekonomického náměstka. K 1. 4. 1995 vznikl organizační prvek - oddělení vědy odboru správy majetku MO. V dubnu téhož roku byla projednána kolegiem ministra obrany „Koncepte ministerstva obrany v oblasti obranného výzkumu“ (čj. 24/24 - 42/95), která byla schválena. Následně byla vytvořena „Rada rezortu ministerstva obrany pro obranný výzkum“, postupně zřízeny databáze, vytvořeny organizační, metodické a další podmínky k realizaci konceptu. Od 1. 1. 1997 není v organizační struktuře MO samostatný odborný orgán pro obranný výzkum. V současné době se otázkám financování projektů obranného výzkumu věnují tři referenti odboru investičního MO. Celá oblast však nemá jen finanční rozměr, ale zejména obsahový. Pak vzhledem k potřebám obrany, při uvážení vstupu do NATO, je tento správní úsek poněkud poddimenzován.

* * *

V příspěvku byly shrnuty základní informace o potenciálu obranného výzkumu, které navazovaly na ujasnění jeho pojetí. Základem jsou schopnosti tvůrčích pracovníků, ale k nim se řadí i řízení, zabezpečení a příprava kvalifikovaných uživatelů, kteří budou schopni zajistit zpětnou vazbu k výzkumu. V letech 1993 - 1997 došlo k výrazným změnám, které zpočátku souvisely s rozdělením Československa, ale v následujících letech zejména s transformací armády a celého rezortu obrany.

Před vstupem do vojenských struktur NATO existuje rozsáhlé množství vojenských, vojenskotechnických a dalších příbuzných problémů, které si vyžádají odpovídající výzkumné rozpracování. Ze současného stavu potenciálu obranného výzkumu lze usuzovat, že nahodilá transformace této oblasti ještě nebyla dokončena. Hledány budou vhodné proporce mezi výzkumem, který bude institucionálně vytvářen a zabezpečován rezortem obrany a mimorezortní částí. Současně v souladu se státním systémem budou zaváděny postupy k pravidelné evaluaci osob i institucí, které by měly zajistit mezinárodní srovnatelnost a úroveň. Tyto problémy ve všech souvislostech vyžadují řízení odpovídajícím kvalifikovaným aparátem ve struktuře Ministerstva obrany České republiky.